A HIT EREJÉVEL

A VALLÁSOS ESZMÉK FONTOSSÁGA AZ AMERIKAI POLITIKAI DISKURZUSBAN

CSUTAK ZSOLT

„Mi Isten nemzete vagyunk, a világ világossága."

Ronald Reagan beiktatási beszéde,
1981. január 20.

Amerika „a hegyen lévő város" biblikus víziójának fogságában élt évszázadokig mint a romlott európai Óvilágtól különböző, magas erkölcsi és igaz keresztény vallási fundamentumokon nyugvó mintaértékű utópikus társadalom jelent meg, amiről a puritán zarándok atyák álmodtak és részben sikeresen meg is valósítottak.[1] Ez az immanens amerikai eszmeiség kevésbé nyíltan, burkolt formában még napjainkban is létezik, tetten érhető a multikulturális posztmodern amerikai társadalom és politikum világában egyaránt. A szubszidiaritás és önfenntartó önkormányzatiság elvét hirdető protestáns egyházi szervezetek a 17. századi angol gyarmatokon létrehozták máig működő intézményrendszerüket, amelyek sok tekintetben az amerikai demokrácia eszmei alapozását is biztosították. A puritán telepesek és vezetőik kiválasztottság-tudata *(American exceptionalism),* isteni gondviselésbe *(providencia)* és elrendeltetésbe *(predestinatio)* vetett hite, magas bibliai alapú erkölcsössége és törvénytisztelete hozzájárult az angolszász világ első módszeres írott törvénykönyvének *(Virginia Charter)* megalkotásához Virginiában 1606-ban, továbbá a modern demokráciák első írott alkotmányának megszövegezéséhez az 1638-as connecticuti alapszabályzat *(The Fundamental Orders)* formájában. Az angolszász puritánok és követőik többnyire üldözött európai vallásos felekezetek, kisegyházak tagjai voltak, akik mindennél fontosabbnak tartották a szellem, a hit erényeit és a Biblia tanításainak gyakorlatba ültetését, az új *exodus* révén pedig egy új, *igazi Sion*, az *új Izrael* megvalósítását az Újvilágban. E vallási messianisztikus elhivatottság, az úgynevezett újjászületett *cionista keresztények* révén, amint a későbbiekben látni fogjuk, még a 21. századi amerikai külpolitikában is szimbolikus, legitimációs erejű szerepet kap Jeruzsálem mint Izrael fővárosa elismerésének kényes, világpolitikai kihatású ügyének esetében.

KARD ÉS SZELLEM

Ahogy Alexis de Tocqueville, Amerika lényegének egyik legbehatóbb európai ismerője az 1830-as években megjegyezte: „érdekes és említésre méltó tény, hogy

1 „A hegyen épülő város, amely nem rejthető el" *(the City built upon a Hill),* Máté 5,14 – az 1630-ban John Winthrop prédikátor (és William Bradford massachussettsi kormányzó és számos amerikai elnök) által is gyakran használt hasonlat Jézus Hegyi beszédéből származik, és az újvilági kolóniákra vonatkoztatva értelmeződik.

„Íme, nyitott ajtót adtam eléd, melyet senki sem zárhat be" (Jel 3,8)
– Átjáró az esztergomi bazilika déli melléktornyánál, 1943
(Fortepan)

szinte minden amerikai polgár tagja valamilyen egyházi gyülekezetnek és polgári egyesületnek, valamint aktív résztvevője a közélet alakításának”.[2]

Felvetődik a jogos kérdés, hogy mindez milyen relevanciával rendelkezik az új évezred fordulóján, az egyre heterogénebb multikulturális, posztmodern Egyesült Államok társadalmi berendezkedésében, a jelentősebb amerikai véleményformálók, valamint a politikai döntéshozók világában. Milyen jelentőséggel, befolyással bírnak a hitalapú, magasabb rendű erkölcsös életvitelt hirdető konzervatív, különösképpen a protestáns csoportosulások, illetve a bevett intézményesült egyházak az amerikai kormányzati intézkedések, a politikai döntések folyamatában, akár a stratégiaalkotás hátterében? Természetesen a tanulmány terjedelmének függvényében ezekre a nagy, összetett kérdésekre nem tudok kielégítő, empirikus és mélyreható válaszokkal szolgálni – a téma jellege folytán sem –, ugyanakkor kísérletet teszek egy eszmei keret felvázolására, valamint gondolatébresztő összefüggések feltárására ebben a vonatkozásban.

Az új évezred első harmadában szinte követhetetlen lendülettel változó technológiai és politikai körülmények közepette is nagy tévedés lenne alábecsülni a vallásos hit, a szellem befolyásoló hatalmát az emberek és társadalmak életében. Sir Basil Henry Liddell Hart, a modernkori stratégiaelemzés brit nagymestere szerint a II. világháborút követő korszak katonai és társadalmi eseményeinek tükrében egy nemzet létét, állapotát vagy jövőjét meghatározó több szegmensen átívelő nagystratégiában fontos szerepet játszik a vallási, dogmatikus eszmerendszer, amely egyben erkölcsi és civilizációs alapot is jelent úgy a társadalom, mint a politikai, katonai döntéshozók számára.[3] A hadtudomány és a vallásos szellemiség bonyolult összefüggésrendszere mentén haladva, Joseph S. Nye harvardi professzor híres *erőkifejtés-tipológiája*[4] szerint három fő típusú erőkifejtésről vagy hatalomról beszélhetünk egy ország esetében: kemény, puha és okos erőről. A hadviselés szempontjából nyilvánvalóan a legátütőbb erőkifejtés a lehengerlő kemény, katonai erő bevetésében rejlik, ugyanakkor hosszú távon az ellenség stratégiai legyőzése, teljes szellemi, kulturális meghódítása a puha erő alkalmazása révén valósítható meg a leghatékonyabban, ami megmutatkozik az erőteljes kulturális, civilizációs vonzerőben, a szellem és a vallás kifinomult, ellenben mélyreható befolyásoló hatalmában. Valószínűleg a kiváló hadvezér Napóleon is erre gondolhatott, amikor bölcsen kijelentette, hogy „csak két hatalom létezik a világon: a kard és a szellem. Hosszú távon azonban a szellem mindig meghódítja a kardot”.

> **egy nagystratégiában fontos szerepet játszik a vallási, dogmatikus eszmerendszer**

A világháborút követően a komplex erőkifejtés, a lehengerlő katonai potenciál a civilizációs és nyelvi vonzerővel párosulva, illetve a vallásos alapú messianisztikus küldetéstudattal kiegészülve kizárólag az Egyesült Államok esetében mutatható ki a legszembetűnőbb módon. Ahogy egyetlen nemzet vagy hatalmi erőcsoport sem tudja felvenni a versenyt vagy akár megközelíteni az Egyesült Államok katonai potenciálját, úgy a több mint 2 milliárd ember által beszélt angol nyelv abszolút globális dominanciáját sem fenyegeti egyetlen komoly kihívó sem a 21. század elején.

HITEK ÉS EGYHÁZAK

A bölcsességéről is méltán híres angol szociológus, Gilbert Keith Chesterton sokat idézett megjegyzése még napjainkban is mérvadó, miszerint „Amerika egyházi lelkületű nemzet”; hiszen ez a felismerés kissé megkopva és idomulva a 21. századi komplex társadalmi-politikai miliőhöz máig érvényes az Egyesült Államokban. Azonban a legutóbbi felmérések tükrében jelentősen visszaesett

2 Alexis de Tocqueville: *Democracy in America* [1835], Vintage Books, New York, 1958, 208.
3 B. H. Liddell Hart: *Strategy,* Praeger, New York, 1967, 223–234.
4 Joseph S. Nye: *Bound to Lead: the Changing Nature of American Power,* Basic Books, New York, 1990.

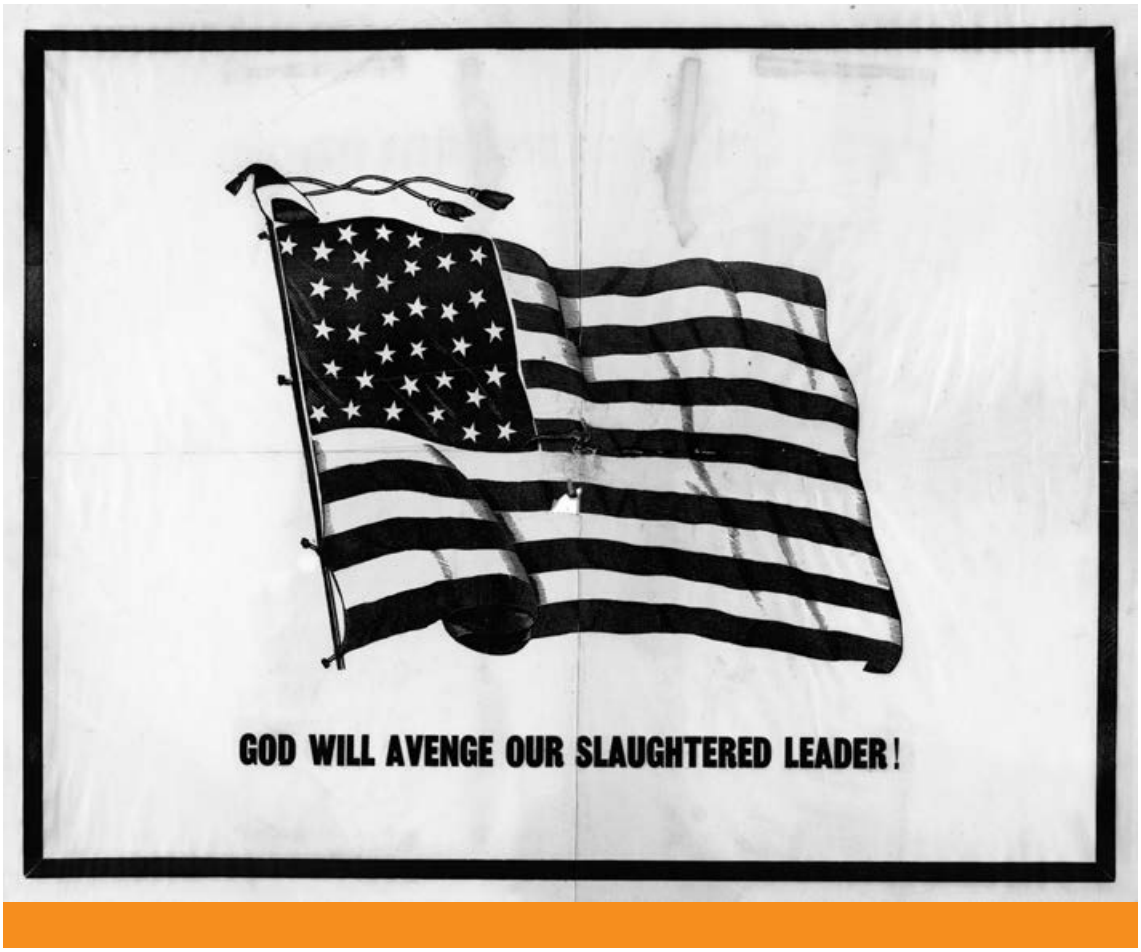

„Enyém a bosszúállás, én megfizetek" (Róm 12,19) – Az Abraham Lincoln elleni merénylet megbosszulásáról szóló falragasz, 1865 *(Library of Congress)*

az amerikai polgárok egyházi és civil társadalmi aktivitása, legalábbis a 18. és 19. században érzékelt közel 90%-os rendszeres heti templomlátogatási részvételi arányról 2017-ben már csak 36%-ra zsugorodott. Ugyanakkor, a fejlett jelzővel is ellátott szekularizált nyugati világban ez az adat még mindig a legmagasabb templomlátogatási és vallásossági aránynak számít.[5]

Az Egyesült Államokban abszolút vallásszabadságról beszélhetünk, ahol az Alapító Atyák idealizált elképzelései szerint a sokféleségből, legyen az etnikai vagy vallási, egy amerikai nemzet lesz, lásd az 1776-os félhivatalos amerikai jelmondat, az *E pluribus unum* üzenetét, ugyanakkor megfontolandó tekintetbe venni az igen éles és közismert diszkrepanciát a vidéki kisvárosok Amerikájának „tocqueville-i" életmódja és az óceánparti világvárosokban lakó tízmilliók globalizálódott-kozmopolita életérzése és életstílusa között. Népszerű amerikai vélekedés, miszerint nem tisztességes és megbízható polgár, aki nem tagja semmilyen felekezetnek vagy egyházközségnek. Amint fentebb említettem, e tanulmány célkeresztjében elsősorban a legnagyobb és legbefolyásosabb amerikai egyházi és vallási csoportosulások, nevezetesen a régi, fősodorbelinek tekintett *(mainstream protestant)* és az újabb protestáns szervezetek helyezkednek el. Ezek a közösségek, a Pew Research felekezeti hovatartozást és templombajáró, istenhívő életmódot vizsgáló felmérése szerint, a felnőtt lakosság felét kitevő részarányukkal – közel 100 millió hívőt számlálva – a 16–17. századi „puritán atyák" állam- és egyházalapítása után újra megkerülhetetlen tényezővé váltak az Egyesült Államok életében. Az erős amerikai protestáns közösséget az európai és a hispán, latin-amerikai bevándorlók millióiból álló római katolikus hitű csoport követi 20 százalék körüli lakosságszámaránnyal.

Az előbbiekhez képest sokkal kevesebb lélekszámú hívővel, ellenben annál nagyobb politikai és társadalmi befolyással rendelkezik a zsidó származását számon tartó és tudatosan megvalló vagy izraelita hitét aktívan gyakorló

5 Lásd <http://www.pewforum.org/religious-landscape-study/attendance-at-religious-services/>.

tagokból álló közel 7 milliós amerikai zsidó közösség. A főleg európai (askenázi) zsidó származású közösség sok hasonlóságot mutat az orosz, illetve örmény származású hívőkből álló pravoszláv ortodox és örmény katolikus keresztény közösség sajátosságaival.[6] Az antiszemitizmustól sem távol álló radikális, szuprematista, fehér fajvédő amerikaiak rendszeresen a befolyásos zsidó érdekvédelmi és lobbiszervezetekre mutogatnak az Egyesült Államok elkötelezett Izraelt támogató megosztó politikája miatt, habár a szintén jobboldali republikánus szavazó tömbnek számító evangéliumi és újjászületett fundamentalista protestáns közösségek a zsidó szervezeteknél is elkötelezettebb módon, hitbéli meggyőződésük alapján támogatják a „régi Izraelt". Az új, tiszta, idealizált, megvalósult utópiát képviselő Egyesült Államoknak – Amerika mint az „Új Izrael, a város a hegyen" letéteményese – erkölcsi kötelessége és külpolitikai küldetése minden eszközzel támogatni keresztény és zsidó hittestvéreinek fennmaradását a vallási fundamentumainak is helyet adó Szentföldön, a régi Izraelben. Ezt a hitbéli meggyőződést egyaránt magának vallotta a vasárnapi egyházi iskolákban is tanító, mélyen vallásos Reagan elnök,[7] akárcsak az alkoholproblémáiból Billy Graham segítségével a hit által újjászülető, presbiteriánus keresztény ifjabb Bush elnök is.[8]

Az Egyesült Államok felnőtt lakosságának közel 21 százalékát,[9] mintegy 55 millió – névleges – hívőt számláló katolikusok helyzetének vizsgálata és az amerikai katolikus egyház befolyásának elemzése rengeteg mélyreható tanulmány tárgyát képezi. Mint a legnagyobb amerikai egyházi szervezet, az amerikai katolikus egyház is jelentős belső megosztottsággal rendelkezik az etnikai, politikai és társadalmi törésvonalak mentén. Hírnevét, elismertségét, népszerűségét jelentősen csorbította a 2002-ben nagy botrányt keltő pedofilügyek napvilágra kerülése a Boston Globe Spotlight csapatának tényfeltáró cikksorozata által,[10] amikor nagyon sokan elfordultak a katolicizmustól vagy éppen kiléptek az egyházból, mint például a későbbiekben általam is idézett Rod Dreher vallásos bestseller-újságíró.

> **népszerű amerikai vélekedés, miszerint nem tisztességes polgár, aki nem tagja semmilyen felekezetnek**

A híres huntingtoni civilizációs-kulturális törésvonalak elmélete mentén úgy tűnik, hogy a katolikus dogmatika és hittételek sem tudják áthidalni még az Egyesült Államokon belül sem az új-angliai Massachussetts, Vermont, Rhode Island és a délnyugati napfény-övezet (Új-Mexikó, Kalifornia vagy Florida) államai között húzódó társadalmi, politikai és egyházi különbözőségeket. Tudniillik az elsősorban ír, olasz és közép-európai bevándorlókból álló és csökkenő részarányú keleti parti katolicizmus, Boston és Chicago nagyvárosi központokkal sok tekintetben éles ellentétben áll az újkeletű, elsősorban spanyolajkú, erőteljesen növekvő lélekszámú, hispán–katolikus közösségeivel. 1991-ben 10 megkérdezett katolikusból 9 fehér és európai származású volt, 2016-ban az arányuk 10-ből 4-re csökkent, és a 6 amerikai katolikus érsekből csak egyetlenegy maradt a keleti parti, Bostonban.[11] Napjaink átalakuló amerikai katolicizmusának belső problémái mellett szólnunk kell a többségi, protestáns vagy világi társadalom katolikusokhoz fűződő ambivalens viszonyáról, mentalitásáról, amely szintén régi, évszázados bizalmatlanságot és törésvonalakat rejteget. A 21. században már kevésbé meghatározó, ellenben látens módon még abszolút létező jelenség a katolikusokat hagyományosan gyanakvással és idegenkedéssel kezelő megközelítés, amely elsősorban a befolyásos angolszász fehér protestánsok *(White Anglo-Saxon Protestants),* a híres új-angliai egyházi és

6 Lásd <http://www.pewforum.org/2016/07/13/evangelicals-rally-to-trump-religious-nones-back-clinton/>.
7 Paul Kengor: *God and Ronald Reagan: a spiritual life,* Harper Perennial, New York, 2005.
8 Lásd Laura Bush híres beszámolóját erről: <http://abcnews.go.com/Politics/laura-bush-reveals-george-stopped-drinking/story?id=10552148>.
9 Lásd <http://www.pewforum.org/religious-landscape-study/religious-tradition/catholic/>.
10 Globe Spotlight Team: *Church Allowed Abuse by Priest for Years,* Boston Globe Spotlight 2002. január 6., <https://www.bostonglobe.com/news/special-reports/2002/01/06/>.
11 Michael J. O'Luaghlin: *The US Catholic Experience is increasingly Hispanic and Southwestern,* America – The Jesuit Review 2017. szeptember 6., <https://www.americamagazine.org/politics-society/2017/09/06/us-catholic-experience-increasingly-hispanic-and-southwestern>.

politikai WASP-elit tagjai részéről jellemző. A katolikusokat egy megfoghatatlan távoli politikai és szellemi hatalom, Róma és a Szentszék rejtett kezének tekintették, akik nem igazán lojálisak a protestáns hagyományokra épülő jeffersoni amerikai köztársaság iránt. Az ír katolikus származású ifjú Kennedy elnök megválasztásakor is az egyik fő negatív vonásának a katolikus hátterét tekintették a választók és politikustársai is, habár ő határozottan amerikainak tartotta magát és nem ír katolikusnak.[12]

Egyáltalán nem elhanyagolható jelentőségű és aktivitású a körülbelül 40 millió embert számláló afroamerikai lakosság,[13] amelynek közel harmada az 1895-ben létrejött országos baptista gyülekezet *(National Baptist Convention)* egyház tagja, amely egyben a harmadik legnagyobb egyházi szervezet is az Egyesült Államokban az amerikai római katolikus és a déli baptista egyház után. Mindemellett a kb. 3,5 milliós lélekszámú muszlim hitű amerikaiak közössége igencsak jelentős számú fekete hívővel is rendelkezik a legnagyobb lélekszámú pakisztáni és közel-keleti származású amerikai muszlimok után.[14] Érdekes momentum, hogy a fekete muszlimok és fekete protestáns (többnyire baptista) hívők politikai szimpátiája teljességgel disszonáns módon az amerikai egyház- és vallásellenes baloldalinak titulált Demokrata Párthoz áll közelebb, látványosan szembehelyezkedve a többnyire radikális republikánus, jobboldali fehér protestáns szavazókkal vagy akár a katolikus amerikai polgárokkal.[15] Úgy tűnik, ebben a tekintetben a politikai és polgárjogi elvek felülírják a fő vallásos hitbeli meggyőződést és áthidalják az olyan kardinális törésvonalakat is, mint a homoszexualitás jogi, társadalmi megítélése, és aszexualitás, abortusz, halálbüntetés, nemzeti küldetéstudat vagy éppen az Izrael-barát amerikai külpolitika megosztó kérdései.

ELIDEGENEDŐ TÁRSADALOM

A II. világháborút követő erőteljes szekularizálódás, az egyetemi tanszékekről kisugárzó posztmodern dekonstruktivizmus mint lebontó (dekonstruáló) filozófiai és kulturális eszmeáramlat, továbbá a hangsúlyos feminizmus, a szexuális emancipáció és forradalom, valamint a polgárjogi és egyéb radikális mozgalmak feltűnése igencsak mélyrehatóan érintették a berögzült vallásos meggyőződést, a Biblia-értelmezéseken alapuló hitvilágot.[16] Mindezek a hatások tulajdonképpen gondolati és erkölcsi válságba sodorták az amerikai konzervatív keresztény hívőket és véleményformálókat.[17] Erre az ideológiai és vallási, morális problémára, illetve forradalmi helyzetre nehéz vállalkozásnak bizonyult hatékony és kielégítő választ találni, vagyis olyan megfelelő eszmerendszert szembeállítani, amely a politizáló értelmiségnek és a kevésbé művelt, gyakorlatias átlag amerikai polgár számára is biztos támpontot, igazodási alapot nyújthatott.[18] A vallásos és kulturális tradíciót elvető liberális, erőteljesen világias, majdnem nihilizmusba vesző eszmeáramlatok ellen fellépő chicagói filozófiaprofesszor, Leo Strauss gondolatai vagy Molnár Tamás katolikus eszmeiségű politikai filozófiája nagy hatással voltak a lengyelül is „narodowa" (nemzeti) konzervatív és a kiábrándult liberális értelmiségre, ellenben elhanyagolható társadalmi hatással, befolyással bírtak a széles tömegekre.[19] Amint a későbbiekben látni fogjuk, a *neokonzervativizmus* az amerikai politikai filozófiában és a *neoprotestáns ortodoxia,* az *újjászületési mozgalmak (evangelical awakening)* sikeresen kitöltötték ezt az űrt a konzervatív amerikaiak számára, igencsak

12 „Én nem egy katolikus amerikai elnökjelölt vagyok" – mondta John Fitzgerald Kennedy 1960-ban. (Kennedy volt az Amerikai Egyesült Államok [eddigi] egyetlen katolikus felekezethez tartozó elnöke – *a Szerk.*)
13 Vö. <https://www.census.gov/quickfacts/fact/table/US/PST045216>.
14 Lásd <http://www.pewforum.org/2017/07/26/demographic-portrait-of-muslim-americans/>.
15 Uo.
16 Jacques Derrida francia filozófus a Kaliforniai Egyetemen, neves eszmetársai, mint Paul de Man és Geoffrey Hartmann pedig elsősorban a Yale Egyetem bölcsészkarán fejtették ki legintenzívebben dekonstruktivista munkásságukat.
17 Vö. Samuel P. Huntington: *Kik vagyunk mi? Az amerikai nemzeti identitás dilemmái* [2004], ford. Szabó László Zsolt, Európa, Budapest, 2005, 250–278.
18 Irving Kristol: *Neoconservatism: the Autobiography of an Idea,* Free Press, New York, 1995.
19 Molnár Tamás: *Liberális hegemónia* [1992], ford. Gábor Zsuzsa, Gondolat, Budapest, 1993.

Isten óvja Amerikát!
– Nixon-pártiak „Amerika visszahívása Istenhez" címmel rendezett tüntetése 1974-ben *(Thomas J. O'Halloran felvétele, Library of Congress)*

erőteljes hatást gyakorolva az emberek életére és gondolkodására a 20. századi kaotikus, szellemi útkeresés időszakában. Talán erre a jelenségre is reflektálva írhatta Richard John Neuhaus amerikai katolikus hittudós, hogy túl szekuláris világunkban „a szocializmus és a konzumerizmus az a vallás, amit akkor szereznek az emberek, amikor elveszítik a hitüket".

Ismerve az amerikaiak hagyományosan pragmatikus életszemléletét, valamint az elvont eszmék iránti közömbös attitűdjét és igencsak disszonáns értelmiségellenes viszolygását,[20] a világhírű harvardi filozófus, George Santayana

20 Vö. *A filozófus az amerikai életben,* szerk. Beck András, ford. Erdélyi Annamária és mások, Tanulmány–Pompeji, Szeged, 1995, 10, 86–90.

többek között ezen, számára is fojtogatószellemi légkör miatt döntött az Európába költözés mellett már 1912-ben, ahogy sokan hasonlóan cselekedtek a „nagy generáció" Európába vándorló amerikai értelmiségi tagjai közül.

Az önfenntartó amerikai polgár tocqueville-i idealizálása, kiegészülve a kálvinizmus egyedi üdvözülésének tanával[21] és az egészséges locke-i, Adam Smith-i gazdasági önérdek üzleties, versengő gyakorlati megvalósításával, az amerikai polgárokat predesztinálta a sikeres egyéni és kisközösségi boldogulásra vagy szégyenteljes elbukásra. Robert D. Putnam *Bowling Alone* című híres művében megdöbbentő társadalmi és mentalitásbeli változásokról nyújt elgondolkodtató leírást és tesz olyan megállapításokat, amelyek egy átalakulóban lévő, önmaga értékeivel, hitével meghasonlott, széttöredezett, individualizmusában elidegenedett amerikai társadalom képét tükrözik.[22]

Hasonló módon a keresztény Amerika múltba révedő mítoszáról, a vallásos meggyőződés politikai marketingáruvá silányuló eszmeiségéről értekezik Rod Dreher a *The Benedict Option* című könyvében. Az anglikán episzkopális egyháztagból római katolikussá lett, majd hitében kiteljesedve a keleti ortodox kereszténységben révbe érő és bestseller-művei által híressé vált szociológus-újságíró szerint az Egyesült Államok általánosságban véve már egyáltalán nem az a keresztény szellemiségű, amerikai polgári hitvalláson alapuló nemzet, amely a II. világháborúig volt. Társadalmi és főleg nagypolitikai szinten mélyreható szellemi megújulásra lenne szükség, hogy a kereszténység ne csupán politikai marketingtermék módjára, szavazatszerző, üres szlogenek szintjén jelenjen meg a választási kampányokban, mint ahogy sok hitszónok szerint a legutóbbi elnökválasztás alkalmából is történt.

Más szóval, egy újabb, immár ötödik vallásos hitbéli újjászületési mozgalomra *(Christian awakening)* lenne szükség még egy olyan kereszténynek tartott vagy gondolt országban is, mint az Egyesült Államok, nem beszélve más nyugati, teljesen elvilágiasodott országokról, amelyek kulturális értelemben még mindig a zsidó-keresztény civilizáció tagjainak vagy örököseinek mondhatják magukat. Dreher keserű megállapításai szerint egyre nehezebb és kihívásokkal terheltebb hiteles, biblikus keresztény életmódot folytatni egy kiüresedő, felszínes, az értelmetlen fogyasztásba menekülő társadalomban. Sőt sarkos meglátása szerint érdemesebb volna inkább – a mennonita amishok módjára – teljesen visszavonulni az „eredeti alapértékeitől" elidegenedő posztmodern és mondhatni poszt-keresztény amerikai társadalomból egy párhuzamos keresztény értékrendű világba. A szekuláris nihilizmus, a fogyasztói társadalom sekélyes csábításai, a multikulturalizmus kihívásai és az erőteljes globális iszlám térhódítás a nyugati országokban egyre jobban veszélyeztetik a keresztény hitgyakorlást és értékelvű életmódot.[23]

Erre az összetett társadalmi problémára és szellemi kihívásra felettébb változatos politikai válaszok születtek az évtizedek során, mint amilyen például a Reagan elnök által szorgalmazott, állami iskolákban is újra bevezetendő rendszeres iskolakezdési ima volt 1984-ben, amit 1962-ben az amerikai Legfelsőbb Bíróság alkotmányellenesnek ítélve már betiltott. Reagan 1984. február 25-i rádióbeszéde a nemzethez minden fontos elemet tartalmazott, ami a keresztény Amerika legitimitását és hitbéli fundamentumait volt hivatott igazolni az elnök és republikánus hívei számára.[24]

A reagani beszéd és kiállás azóta is hivatkozási alap a keresztény fundamentalisták és jobboldali politikai képviselőik számára, habár az iskolai ima a vallásszabadság alkotmányos alapelvei és az állam–egyház elkülönítésének politikai doktrínája alapján továbbra is tiltva maradt, ellenben a hitbéli, politikai-ideológiai vita egyáltalán nem csillapodott az igencsak megosztó felvetés mögött.

21 Tocqueville: I. m., 208.
22 Robert D. Putnam: *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community,* Simon&Schuster, New York, 2001.
23 Rod Dreher: *The Benedict Option. A stategy for Christians in a post-Christian Nation,* Sentinel, New York, 2017.
24 Ronald Reagan: *Radio address to the Nation on Prayer in Schools,* 1984. február 25., <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=39565>.

HITBEN ÚJJÁSZÜLETVE

Napjaink életére sajátosan jellemző módon – a párhuzamos valóságokat és aszimmetrikus világunkat ábrázolva – a francia Gilles Kepel összehasonlító vallástudós nagyhatású híres művének a címe: *La revanche de Dieu*, azaz „Isten bosszúja" (vagy inkább visszavágása), ami gyorsan szállóigévé vált posztmodern korunkban.[25] Érzékelhető vallásos reakcióként, a sebesen változó, technológiai innovációk fétisében rajongásig elmerülő emberek tömegeivel, illetve a hit, a klasszikus vallásosság és a tradíción alapuló létformát elveszítő társadalmak térhódításával párhuzamosan megjelent az új vallásos hit, újjászületést hirdető csoportok világméretű, széles csoportja, amibe oldalágon még bekapcsolódnak a *New Age*-es ezoterikus, transzcendentális mozgalmak is. Kepel megállapításai szerint a fenti hitbéli megújulás tömeges jelensége elsősorban az iszlámot követő országokban, valamint a keresztény többségű, ellenben erőteljesen szekularizált, heterogén Egyesült Államokban bizonyult a legszembetűnőbbnek az utóbbi fél évszázadban. Ezt az amerikai hitbéli megújhodási, karizmatikus *evangéliumi* mozgalmat *(new evangelicals' awakening)* – és a vele járó közel hetvenmilliós választói tömeget – egyetlen számottevő amerikai politikai erő vagy párt sem hagyhatta figyelmen kívül az utóbbi fél évszázadban. Nem túlzás kijelenteni, hogy a legutóbbi amerikai elnökválasztáson – amelyet az eddigi legmegosztóbbnak és legbotrányosabbnak tartanak az elemzők – kialakult eredmény miatt a fehér evangéliumi-neoprotestáns szavazók milliói nélkül ma nem Donald Trump lenne az Egyesült Államok 45. elnöke.[26] Politikai és vallási befolyásuk mérlegelése előtt érdemes egy kis időt és teret szentelni e sokat emlegetett új vagy inkább megújuló szellemi mozgalom alapelveire, hittételeire, amelyek sok mindenre magyarázattal szolgálhatnak úgy a társadalmi, mint a konzervatív politikai mozgalmak tekintetében, elég, ha csupán George W. Bush elnök többször is moralizáló kijelentésére gondolunk, aki szerint „Amerika soha nem lehet igazán önmaga, amennyiben nem áll magas erkölcsi elveken", hiszen az USA elsősorban vallásos erkölcsön és polgári hitvalláson alapuló, nem pedig etnikai vagy vérségi köteléken nyugvó nemzet.[27]

> **a neoprotestáns szavazók milliói nélkül ma nem Donald Trump lenne az Egyesült Államok elnöke**

A berögzült, intézményeikbe merevedett klasszikus – magyar szóhasználattal élve történelmi – amerikai protestáns egyházaktól elforduló vagy azok kiüresedő közösségi életéből kiábrándult radikálisabb vallási csoportok reneszánsza, megújulási mozgalma ugyancsak összeköthető a neokonzervativizmus néven közismertté vált politikai mozgalom, eszmeáramlat színrelépésével a hidegháború közepén. Mindkét folyamatnak jelentős lendületet és sajtóvisszhangot, népszerűséget kölcsönzött Barry M. Goldwater szenátor, republikánus elnökjelölt 1964-es elnökválasztási kampánya, amely habár nem járt sikerrel Goldwater számára, de nagyban aktivizálta és felszínre hozta az amerikai jobboldali, konzervatív mozgalmak potenciálját.

*A hit lázadásá*nak, illetve a *negyedik megújulási mozgalom*nak, avagy a társadalomtudósok szerint *Fogel paradigmájá*nak is nevezett protestáns megújulási mozgalom – a túl intellektuális és szűkkörű neokonzervatív politikai eszmeáramlattal együtt – az 1960-as évek újbaloldali, háború-, nemzet- és vallásellenes, nihilista jegyeket is mutató polgári radikalizmus ellenreakciójaként jelentkezett az Egyesült Államokban.[28]

25 Gilles Kepel: *The Revenge of God. The Resurgence of Islam, Christianity and Judaism in the Modern World,* Penn State University – Polity Press, Philadelphia, 1994.
26 John Fea: *How Trump won the 2016 fear sweepstakes,* The Christian Century 2018. június 8., <https://www.christiancentury.org/article/critical-essay/how-trump-won-2016-fear-sweepstakes>.
27 Vö. Micah Rate tudósításával: *Bush: We need cultural and moral leadership,* <https://townhall.com/tipsheet/micahrate/2017/10/19/bush-we-need-cultural-and-moral-leadership-for-this-nation-n2397503>.
28 Robert W. Fogel: *The Fourth Great Awakening and the Future of Egalitarianism,* University of Chicago Press, Chicago, 2000.

EVANGÉLIUMI KARIZMA

Az evangéliumi mozgalom, amit protestáns ortodoxia jelzővel is szoktak illetni, egyháztörténeti szempontból az angol metodizmus és a lutheránus pietizmus keretein belül már 1738-ban felütötte a fejét, bár kodifikált teológiai meghatározása váratott magára, egészen az 1876 és 1897 között a kanadai Niagara-on-the-Lake nevű kisvárosban megrendezett Niagarai Bibliakonferencia-sorozatig. Az 1878-as Niagarai Hitvallás 14 tételén alapuló újító szándékú protestáns közösség reformmozgalomként határozta meg önmagát. Követendő alaphittételeik közül kiemelendőek a következők. 1) Visszatérés a bibliai alapokhoz, a 16. században is hirdetett lutheri–kálvini *sola scriptura* fundamentumához – vagyis fundamentalisták a kifejezés eredeti, pozitív jámbor *keresztyéni* értelmében,[29] agresszív radikalizmustól mentesen, és millenaristák, azaz Krisztus második visszatérésére várnak és eljövendő ezeréves uralmában bíznak. 2) Ugyancsak fontos tételük a kiválasztott zsidó nemzet küldetésének és fontosságának hangsúlyozása, Izraelnek mint globális fontosságú, teokratikus elvű és etnikai alapú államnak a létrehozását és mindenkori ügyének feltétlen támogatása. 3) A keresztyén fundamentalizmus alapokmánya ezen kívül tartalmazza a legfontosabb sarkalatos hittételeiket, mint például Krisztus történelmi csodáinak igaz hitét, az Újszövetség és Jézus Krisztus személyének primátusát az Ószövetség felett, vagy Jézus bűnmegváltó küldetésének fontosságát és visszatérésének valós ígéretét; ezeket a dogmatikus tételeket már 1910-ben ratifikálta az akkor még presbiteriánus és református kálvinista többségű északi presbiteriánus egyház zsinata.

A sokat említett újjászületési, keresztyén ébredési hullámok *(great awakening movements)* a 18–20. század folyamán négy alkalommal elsősorban az amerikai metodista, baptista és lutheránus (evangélikus) egyházi közösségekben találtak követőkre, különösképp a Biblia-övezetként *(Bible-belt)* is közismert vallásos közép-nyugati, délkeleti államokban. A híres philadelphiai földrajztudós, Wilbur Zelinsky[30] nevéhez is köthető fogalom szerint a Biblia-övezet államai a neoprotestáns egyházak fellegvárainak tekinthetők, ahol a karizmatikus és evangéliumi protestáns közösségek oly erős vonzerővel és társadalmi, szellemi kisugárzással rendelkeznek, hogy a mélyen vallásos első- és második generációs spanyolajkú katolikus bevándorlók tömegesen válnak protestáns felekezetek híveivé.[31]

Az 1930-as években, a nagy gazdasági válság idején a katolikus és aztán a pünkösdi szentek mozgalma *(pentechostal),* illetve a déli baptista egyház prédikátorai által szerkesztett rádiós műsorok jelentősen növelték a hívők számát és a megaegyházakká alakuló szervezeteik erejét egyaránt. 1951-ben a hírneves Fulton John Sheen rádiós és tévés evangelizátor prédikátort a *Time* magazin az „első teleevangelista" titulussal illette, aki tulajdonképpen elindította egy új hittérítő és toborzó műfaj dicsőséges pályafutását az Egyesült Államokban. Azonban e műfaj koronázatlan királya mégsem Sheen lett, hanem a méltán világhíres William (Billy) Graham déli baptista prédikátor, aki korának összes amerikai elnökének spirituális tanácsadójává is vált – hiszen döbbenetes népszerűsége és karizmája miatt akarva-akaratlanul kikérték a tanácsát. Grahamet olykor „Krisztus személyes keresztes lovagjának" nevezték. Az audiovizuális adatok értékelése alapján kb.2,2 milliárd (!) ember hallgatta végig 185 országban, és személyes felhívására, asszisztenseinek dokumentációja szerint, mintegy 3,2 millió ember tért meg és született újjá Krisztus-követőként, többek között ifjabb Bush elnök is.

A prédikátorként és elnöki spirituális tanácsadóként jelentős szellemi és politikai befolyással is rendelkező Billy Graham mellett feltűnt egy másik nagyon népszerű és hatékony egyházszervező, úgyszintén déli baptista hitszónok, a virginiai Jerry L. Falwell tiszteletes személyében. Egy agnosztikus, szeszcsem-

29 A protestáns magyar terminológia szerint *keresztyén* kifejezés használatos, megkülönbözetve a katolikusok és laikusok által használatos keresztény elnevezéstől.

30 Zelinsky 1973-ban megjelent főműve a *The Cultural Geography of the United States* (Az Egyesült Államok kulturális földrajza) címet viselte, amelyben a „vallásföldrajz" új diszciplína elnevezése is megjelent.

31 O'Laughlin: I. m.; vö. <http://www.pewforum.org/2015/05/12/americas-changing-religious-landscape/>.

pész apa gyermekeként, mindössze 22 éves korában, de hitében nagyon erős, megtért keresztyénként megalapította a 35 hívőből álló Thomas Road-i baptista egyházi közösséget szülővárosában, a virginiai Lynchburgben, amiből egy évtized alatt több tízezer hívőt számláló, a társadalmi szükségletek minden szegmensében szolgáltatásokat nyújtó óriás-egyház *(megachurch)* vált. Falwell – Grahammal ellentétben – az amerikai déli baptista egyházra jellemző módon keresztény tanításaival sikeresen összeegyeztethetőnek tartotta a szegregációt és a fekete hívők kirekesztését, ami radikális jobboldali republikánus ideológiával párosult. Falwell teológiája sokkal gyakorlatiasabb, politikacentrikusabb, mondhatni világiasabb volt, mint például Grahamé, hiszen konkrét ellenségképet is nyújtott követői számára, harcot hirdetve a szekularizáció, az abortusz, az ateizmus, a homoszexualitás, a feminizmus, a faji egyenlőség, és következésképp a mindezen elutasítandó elveket a szemükben megtestesítő amerikai liberális demokraták ellen. Kiemelkedő jelentőségű esemény volt 1979-ben, amikor egy katolikus és egy zsidó származású hitszónok társával egyetemben megalapította az Erkölcsi Többség (Moral Majority) névre hallgató radikális keresztény-konzervatív társadalmi-politikai mozgalmat, amely rövid idő belül megkerülhetetlen politikai tényezővé vált az Egyesült Államokban.[32]

> **a több milliós vallásos választótömeg juttatta az elnöki székbe Ronald Reagant**

Az egyértelmű választói preferenciák és hitbéli meggyőződés összefüggéseinek vizsgálata alapján az Erkölcsi Többség mögött álló több milliós vallásos választótömeg a hit, az ideológia és a politikai marketing hatékony együtthatása eredményeképp az elnöki székbe juttatta Ronald Reagant. A szociológiai felmérések alapján nem túlzás kijelenteni, hogy a reagani kormányzás sikereitől lendületet és energiát kapva Falwell és hittársainak milliós támogatottságú mozgalma segítette hatalomba ifjabb és idősebb Bush elnököt, illetve 2016-ban a botrányhős New York-i ingatlanmágnás Trumpot is.[33]

A sokat hangoztatott és nem túl pozitív tartalmú „keresztyén cionista" *(Christian Zionism)* kifejezés is Falwelltől eredeztethető, hiszen az ő evangéliumi Biblia-értelmezése szerint az új Izraelnek (vagyis Amerikának) kötelessége támogatni ó-Izraelt és a zsidó népet, harcolva a „sátáninak" is bélyegzett iszlám ellen. A drámai hatású 9/11-es események is a végítélet napjait idéző kontextusba ágyazódtak az evangéliumi hitszónokok értelmezésében, és 2006-ban John Hagee tiszteletes létrehozta az Izraelért Egyesült Keresztyének *(Christians United for Israel)* szövetséget, egy deklaráltan keresztény cionista, iszlámellenes szervezetet, amelynek aztán nagyon sok prominens jobboldali politikai vezető vált eszmei követőjévé.[34]

Falwell 2007-ben bekövetkezett halála óta sokan tekintik napjaink amerikai keresztény jobboldali közösségének szellemi vezetőjének a déli baptista hitszónokot, Marion Gordon „Pat" Robertson tiszteletest, milliárdos médiamogult és befolyásos teleevangelizátort. A Regent Egyetem rektora, a műholdas keresztény televízió alapító-tulajdonosa, a híres *700-as Klub* televíziós műsor[35] szerkesztő-műsorvezetőjéről a keresztény jobboldali közösségekben úgy tartják, hogy támogatása nélkül – pláne ellenében – nagyon nehéz a mai amerikai konzervatív közéletben boldogulni. Az Erkölcsi Többség mozgalom és Robertson támogatása nélkülözhetetlen tényezőnek bizonyult a két Bush elnökké választásában, illetve Rudi Giuliani New York-i polgármesterré választásában is. A Yale-en diplomázott Robertson, miután elbukta New York-i jogász szakvizsgáját, 1955-ben megtért és újkeresztyén prédikátorként hamarosan a neoprotestáns amerikai közösség meghatározó médiaszemélyisége lett az 1960-ban alapított országos keresztény televízió (Christian Broadcasting Network) révén. Az 1980-as évek végén, az amerikai jobboldali fordulat idején

32 Doug Banwart: *Jerry Falwell, the rise of the Moral Majority and the Election of 1980,* Western Illinois Historical Review,2013. tavasz.
33 Frances Fitzgerald: *The Evangelicals – the struggle to shape America,* Simon&Schuster, New York, 2017.
34 Célia Belin: *Trump's Jerusalem decision is a victory for Evangelical politics,* <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/12/15/trumps-jerusalem-decision-is-a-victory-for-evangelical-politics/>.
35 A műsor Magyarországon is nézhető, mégpedig a neoprotestáns felekezetek közé tartozó, pünkösdi-karizmatikus Hit Gyülekezete birtokában lévő ATV csatornáján – *a Szerk.*

Utolsó remény – Amerikának Obamát, a városnak Istent kívánó falfirka Detroitban, 2014 *(Camilo J. Vergara felvétele, Library of Congress)*

Robertson az ambíciója csúcsán még az elnökválasztáson is megmérettette magát – sikertelenül – az akkori republikánus alelnök George Bush ellenében, akit aztán többmilliós táborának támogatásával végül az elnöki székbe segített.

Robertson – akárcsak Falwell – hitbéli radikalizmusa és fatalizmusa miatt gyakran tudatosan szembemegy a racionális tudományos megállapításokkal, ismérvekkel (például közismerten klímaváltozás-tagadók), amelyeket amúgy a régi vagy történelmi protestáns és katolikus egyházak is elismernek vagy beépítettek már haladó teológiai alapú világképükbe. Robertson és követőik a tudomány felfedezéseit megvetően elutasítják, csupán sajátosan értelmezett biblikus hitükön keresztül hajlandóak értelmezni a valóságot, ami olyan megbotránkoztató kijelentésekre is ragadtatja őket, mint amilyen például Robertsoné volt, miszerint a 2005-ös Katrina hurrikán pusztítása isteni büntetésként is értelmezhető az amerikai nőkön elkövetett 40 millió abortuszért, az ószövetségi zsidók bűneihez hasonlóan.

A 21. század tudományos-technológiai vívmányai közepette felettébb antagonisztikusan hat, hogy az amerikai neoprotestáns hívők jelentős része elutasítja a globális felmelegedés és a drámai méretű klímaváltozás teljes problémakörét, hiszen a kálvini predesztináció kifordított értelmezése nyomán hitük szerint ebben a kérdésben végsősoron a természet irányító hatalma, csak a Teremtő az abszolút illetékes és nem a halandó ember. Ezzel szembehelyezkedik a római katolikus egyház álláspontja, amely a vegyész végzettséggel is rendelkező jezsuita Ferenc pápa vezetésével elismeri és hangsúlyozza az ember elsőszámú felelősségét a teremtett világ megóvásában és Istenhez méltó fenntartásában.[36]

36 A Vatikáni Rádió közleménye, 2017. március 25.

ÖSSZEGZÉS

A fenti helyzetleírás a racionális-tudományos világképpel is kiegyezni igyekvő hívő ember számára döbbenetes és visszatetsző módon vallási fundamentalista, bigott hitvilágra utal, amely több millió keresztény polgár sajátja az Egyesült Államokban. Amerika végletesen polarizálódott, aszimmetrikus és párhuzamosan egymás mellett élő társadalmak szövevényes rendszerévé változott a 21. századra. Egymás mellett élnek és egymással versengenek a világi, élvhajhász fogyasztói társadalom tagjai, a Marsra készülő és a világháló virtuális valóságában élő tudományos-technikai fétisű új generáció fiataljai, a középkori szemléletmóddal rendelkező, vallási fanatizmussal az élő hitben örvendő evangéliumi közösségek tömegei, akárcsak a hivatalosan bejegyzett Sátán egyház bizarr követői is. Mindezek alapján, a nagypolitika-csinálóknak és döntéshozóknak igencsak nehéz feladatuk lehet, amikor dönteniük kell, hogy valójában kikre is számíthatnak a „gyümölcssaláta-társadalomból" és melyik csoport érdekeit, értékeit képviseljék s tűzzék zászlajukra.

A visszafogott Dreher konzervatív keresztény alapelvei, útmutatása, miszerint Amerikának és polgárainak vissza kell térniük a biblikus, hit-alapú, magasabb erkölcsiségű életmódhoz és politikához, más formában, de hasonló eszmeiséggel megjelentek már a konzervatív politikai filozófiában az ezredforduló előtt és után is, elegendő csak William Kristol és Robert Kagan írásaira gondolunk.[37]

A sokat emlegetett reagani példamutató kiállás és vallásos ihletésű politikai vízió jelentősen megkopott, illetve átalakult az idősebb és ifjabb Bush elnök kormányzása idején, viszont teljesen eltűnt a demokrata párti Clinton és Obama elnök felfogásából. A jelenlegi, konzervatív jelzővel is illetett republikánus Trump elnök sem az „emelkedett keresztény moralitást" tükrözi döntéseiben vagy gyakran megbotránkoztató nyilatkozataiban, hanem inkább a Dreher által is megvetően ábrázolt, a kereszténységet a politikai marketing tárgyának tekintő, az szavazatmaximalizáló árucikké silányító taktikáját követi.

Amint fentebb láthattuk, egyáltalán nem lehet eltekinteni a milliós szavazótáborral rendelkező, mélyen vallásos, a kollektív irracionalitás jegyeit hordozó radikális, fundamentalista neoprotestáns közösségek igényeitől, akiket a hitbéli meggyőződésük alapján jobban érdekelnek bizonyos elvek és politikai eszmék, mint a gazdasági-pénzügyi mutatók, a globális környezeti problémák vagy az ország külpolitikai helyzete. Nyilvánvaló és egyben sajnálatos felismerés, hogy a kevésbé iskolázott és a bonyolult tudományos-társadalmi kérdésekben nem igazán járatos keresztény konzervatív választópolgár elsősorban nem Reinhold Niebuhr protestáns politikai filozófiájából, Molnár Tamás katolikus eszméiből vagy éppen Roger Scruton konzervatív környezettudatos filozófiájából fog erőt és hitet meríteni, hanem inkább a Jerry Falwell- és a Pat Roberston-féle karizmatikus személyiségű, közérthető és mindentudó posztmodern hittudósok, médiaszemélyiségek prédikációiban találja meg a követendő utat.

> **Amerika párhuzamos társadalmak rendszerévé vált a 21. századra**

Ebből a megközelítésből, illetve a mélyen vallásos gyökerű eszmei kiindulási pontból már teljesen más megvilágításba kerül és érthetőbbé válik Trump elnök népszerűsége, illetve a 2017 decemberében hozott, nemzetközi vitát és konfliktust gerjesztő döntése is Jeruzsálemről mint Izrael igaz fővárosának elismeréséről.[38] Trump elnök egyrészt érvényt szerzett az 1995. évi „Az amerikai nagykövetség Jeruzsálembe költözéséről" szóló törvénynek *(Jerusalem Embassy Act),* másrészt szimbolikus politikai gesztust is tett Izraelnek és saját, elkötelezett Izrael-párti evangéliumi neoprotestáns és ortodox zsidó támogatóinak, akik előzőleg szavazataikkal hatalomba segítették őt. Ezen a ponton is tetten érhető a vallásos hit és eszmeiség hatása a nagypolitikára – a jézusi tanítás nagyon világias parafrázisaképp megadva az elnöknek, ami az elnöké, és a hívőknek, ami a híveké. ■

37 Kristol: *I. m.,* 18–32; Robert Kagan: *The World America Made,* Vintage, New York, 2013.
38 Belin: *I. m.,* 15.